

פרשת אמור מדברת על השבת בדרך ייחודית ומעוררת תהייה. היא קוראת לה "מועד" ו"מקרא קודש", אף כי לפי מובנם המקובל של מונחים אלה השבת אינה מועד ואינה מקרא קודש. מועד הוא תאריך קבוע בלוח השנה. מקרא קודש הוא זמן שבו האומה נקהלת במקדש – או יום שהוכרו כקדוש באמצעות קריאה, כלומר בהחלטה של בית דין של מטה על לוח השנה. השבת איננה אף לא אחד מכל אלה. אין לה תאריך קבוע בלוח השנה. אין מתקיימת בה התקהלות לאומית. וקדושתה נקבעת לא בהכרזת בית דין. השבת היא היום שהקב"ה עצמו קידש בראשית כל הזמנים.

ההסבר לכך טמון בהקשר שהפרשה מצויה בו: רצף הפרקים יח-כז בחומש ויקרא, שנושאם הראשי הוא הקדושה. רצף פרקים זה מעלה טענה מהפכנית: שהקדושה, מונח השמור בדרך כלל לאלוהים, יכולה להיות נחלתם של בני אדם אם יתנהגו כמו אלוהים. מבחינה זאת, היחס בין המועדים לשבת אנלוגי ליחס בין המקדש לעולם. הראשונים בכל צמד, המועדים והמקדש, הם מתחמי קדושה מעשה ידי אדם. הם נבנו על פי מודל הבריאה והקידוש האלוהי המופיע בתחילת ספר בראשית. כאשר הקב"ה מזמין אותנו, בני האדם, לבנות מקדש ולקבוע מועדים מקודשים קבועים בלוח השנה, הוא מאפשר לנו להתקדש בדרך פעילה, על ידי מעשה, כשותפים לו בבריאה – ולא רק כמקבלים סבילים של מתת שמיים.

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

למונחים "מקרא קודש" ול"מועד" יש, בהופיעם בחומש ויקרא, מובן נוסף שאין להם בהופיעם במקומות אחרים; שכן בספר הזה הם מעוררים בכל פעם את זכרו של הפסוק הראשון בו: "וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה וַיִּדְבֹר ה' אֵלָיו מֵאֵהָל מוֹעֵד לֵאמֹר" (ויקרא א, א). מקרא עניינו כאן קריאה, זימון. "מועד" מובנו כאן היוועדות, מפגש. כאשר התורה משתמשת במילים אלה בפרקנו בעניין המועדים, ואף עושה בהן שימוש ייחודי לגבי שבת, היא מזכירה לנו בכך את היבט המפגש שבחגים ובשבתות: מפגש המתקיים בזירת הזמן. בין אם ה' קורא לנו או אנו קוראים לו, בין אם ה' יוזם את ההיוועדות ובין אם אנחנו, הזמן המקודש נעשה למפגש אוהבים, לנקודה רוגעת בעולם הרוגש שבה האוהב והאהוב, הבורא והנברא, מקדישים זמן זה לזה ויודעים זה את זה באותה צורה מיוחדת של ידיעה שאנו קוראים לה אהבה.¹

ואם כך הוא, מה אומרת לנו פרשת אמור על השבת שאיננו לומדים בשום מקום אחר? התשובה תתחוויר לנו אם נביט בשתי פסקאות אחרות בתורה, המצויות בשתי גרסאות עשרת הדיברות – בספר שמות ובספר דברים. כידוע, מצוות השבת מופיעה בכל גרסה בנוסח אחר. הדיבר העוסק בשבת בעשרת הדיברות שבספר שמות מתחיל במילה "זכור", ואילו מקבילו בספר דברים מתחיל במילה "שמור". וזו רק ההתחלה: בין הדיברות המקבילים הללו יש הבדלים עמוקים אף יותר, הנוגעים לעצם טיבו ומשמעותו של יום השבת. הנה תחילה ספר שמות:

זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ. שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֶאכֶתֶךָ, וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ. לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עֶבְדְּךָ וְאִמָּתֶךָ וּבְהִמְתָּךְ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ, כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנַח

ביום השביעי. על כן בָּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ (שמות כ, ז-ט).

עולה מכאן שהשבת היא מזכרת לבריאת העולם. אולם הדיבור המקביל בספר דברים מספק טעם אחר לגמרי:

שָׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ... שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֵאכְתֶּךָ, וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ. לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֵאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל בְּהֵמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ, לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ כָּמוֹךָ. וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרֵעַ נְטוּיָהּ. עַל כֵּן צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת (דברים ה, יא-יד).

כאן הבריאה אינה נזכרת כלל. במקום זאת מדברת התורה על מאורע היסטורי: יציאת מצרים. אנו שומרים את השבת לא מפני שאלוהים נח ביום השביעי, אלא מפני שהוא הוציא את אבותינו ממצרים, מעבדות לחירות. על כן, השבת היא יום של חירות אפילו לעבדים ואפילו לבהמות משק הבית. בכל שבוע, ליום אחד, אף אחד איננו עבד.

כמובן, אלו ואלו דברי אלוהים חיים, ובקידוש שלנו בליל שבת אנו משלבים את שתי הגרסאות. אנו קוראים לשבת "זיכרון למעשה בראשית" וגם "זכר ליציאת מצרים". אולם בהציבנו בתוך הקשר זה גם את פרשיית השבת בפרקנו, בספר ויקרא, אנו מקבלים מארג עשיר אף יותר.

הכורה אוזנו אל התורה יבחיץ בשלושה קולות עיקריים שהיא מדברת בהם: המלוכה, הכהונה והנבואה. אלו הם שלושת

תפקידי המנהיגות העיקריים, והם קשורים בשלושה דגמים נבדלים של ידע. החלוקה הזאת נזכרת במקרא עצמו. ירמיהו מצטט את האומרים "כי לא תאבד תורה מפהן ועצה מִמְּךָם וְדָבָר מִנְּבִיא" (ירמיהו יח, יח). יחזקאל מנבא כי יום יבוא "ובקשו חזון מִנְּבִיא וְתוֹרָה תֵּאבֵד מִפִּהוֹן וְעֵצָה מִזְּקָנִים" (יחזקאל ז, כו).²

הכוהנים, הנביאים ואלוהים הממשל (ובה החכמים, הזקנים, המלכים ואנשי חצרים) – לכל קבוצה משלוש קבוצות אלו היו דרכי חשיבה וביטוי משלה: החוכמה, התורה והחזון. המלכים ואנשי חצרותיהם השתמשו בשפת החוכמה. הכוהנים לימדו תורה, דבר ה' המכוון אל כל הדורות ואל כל הזמנים. ואילו הנביאים במשאותיהם וחזיונותיהם השמיעו את דבר ה' המיועד לא לכל הזמנים אלא לזמן הזה. הנבואה מתייחסת אל ההיסטוריה, לא אל הנצח הבלתי־משתנה, ורואה אותה כפרי יחסי גומלין בין אלוהים לאדם.

האם מקרה הוא שמספר הקולות השונים הוא שלושה, ומספרם יכול היה באותה מידה להיות ארבעה או שניים או אחד? – לא ולא. יש שלושה קולות מפני שאמונת ישראל מיוסדת על ההכרה כי אנו פוגשים את אלוהים בשלוש דרכים: בבריאה, בהתגלות ובגאולה.³

החוכמה היא היכולת לראות את אלוהים בבריאה, במורכבותם הבלתי־נדלית של עולם הטבע ועולם התודעה האנושית. במונחים בני זמננו, החוכמה היא המדעים כולם – מדעי הטבע, החברה והרוח: כל מה שמאפשר לנו לראות את היקום כמלאכת כפיו של אלוהים, ואת בני האדם כעשויים בצלמו. תמציתה של גישה זו ניתנת לנו בפסוק מתהילים: "מִה רָבּוּ מַעֲשֵׂיךָ, ה'; כָּל־מַה בְּחִכְמָה עָשִׂיתָ" (תהלים קד, כד).

אלוהים קורא לאדם: על כן יאה לחומש הזה השם "ויקרא", ועל כן הוא פותח במילה זאת. מאותה סיבה השבת נמנית כאן, ודווקא כאן, עם הימים "אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קִדְשׁ" (ויקרא כג, ב; כג, לז) – בשימוש מוכפל, ומדגיש, בשורש קר"א. השבת היא היום שבו, מתוך מנוחת הגוף ושלוות הנפש, אנו שומעים את ה"ויקרא" של אלוהים.

זו גם הסיבה לתיאורה של השבת כאן כ"מועד" – במובן של זמן היועדות, זמן פגישה. ר' יהודה הלוי אמר שבשבת הקב"ה מזמיננו כביכול לסעוד על שולחנו.⁴ שבת ההתגלות אינה מסתכלת אחורה, אל הולדת העולם, וגם לא קדימה, אל הגאולה העתידית. היא מתמקדת ברגע ההווה: היא זמן האיכות הפרטי שלנו עם אלוהים. השבת של ויקרא מדגישה את "כוחו של העכשיו".

מערכת משולשת זאת, לא רק שהיא מתקיימת בתיאורי השבת השונים בתורה, היא אף מגולמת בתפילות השבת שלנו. השבת היא היום היחיד בשנה שבו תפילות העמידה בערבית, בשחרית ובמנחה שונות זו מזו. כליל שבת, בברכת קדושת היום שבתפילת העמידה, אנו מברכים את ה' על הבריאה: "אתה קידשת את יום השביעי לשמך, תכלית מעשה שמים וארץ". בכוקר, ברכה זו מוקדשת לרגע העילאי של ההתגלות: "ישמח משה במתנת חלקו... כליל תפארת בראשו נתת לו בעומדו לפניך על הר סיני. ושני לחות אבנים הוריד בידו, וכתוב בהם שמירת שבת". ואילו לעת המנחה אנו מפנים מבטנו בברכת קדושת היום אל הגאולה השלמה, אל עתיד שבו יכירו כל בני האדם כי "אתה אחד ושמן אחד, ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ".⁵

הבריאה, ההתגלות והגאולה יוצרות את משולש הבסיס של אמנות ישראל. משולש זה הוא גם העיקרון היסודי הבונה את

ההתגלות היא התורה, והיא תחום מומחיותו של הכהן. הוא שומע את אלוהים בצורת הקול המצווה, ובפרט בחוקים ובמצוות: "וַיֹּאמֶר ה'", "וַיִּדְבֹר ה'", "ה' צָוָה". ההתגלות מתקיימת לא בראייה אלא בשמיעה, במובניו העמוקים והעשירים של הפועל שמ"ע: להקשיב, להטות אוזן, להישמע. החוכמה מספרת לנו איך בנוי העולם; ההתגלות מורה לנו איך להיות בו.

התודעה הנבואית מתמקדת תמיד בגאולה, במסלול הארוך והמפותל אל קיומה של חברה המושתת על צדק ורחמים, אהבה וסליחה, שלום וכבוד אנושי. הנביא יודע מאין באנו ולאן אנו הולכים, לאיזה שלב הגענו במסע ומהן הסכנות האורבות לנו. דבר הנביא מתייחס תמיד להיסטוריה, להווה ביחסו אל העבר והעתיד: לא היסטוריה כרצף מאורעות גרידא, אלא היסטוריה כמהלכים של התקרבות לחברה הטובה, לארץ המובטחת, לימות המשיח – או התרחקות מהם.

הבריאה, ההתגלות והגאולה מייצגות את שלושת היחסים המתקיימים ביהדות, ובחיים בכלל. הבריאה היא יחסו של אלוהים אל העולם. ההתגלות היא יחסו של אלוהים איתנו. וכשאנו מיישמים את ההתגלות בבריאה, התוצאה היא גאולה: עולם שבו רצון ה' ורצוננו עולים בקנה אחד.

מכאן נבין מדוע מציירת התורה את השבת בשלושה אופנים. השבת שבעשרת הדיברות שבספר שמות, "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ", היא השבת של הבריאה. השבת בעשרת הדיברות שבספר דברים, "וַיִּזְכֹּרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְאֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם", היא השבת של הגאולה. ואילו השבת כפי שהיא מתוארת בפרשת אמור, בחומש תורת הכהנים ובקול הכהני, היא השבת של ההתגלות. בהתגלות,

התפילה היהודית. הוא מתגלה במרב הבהירות באופן שבו התורה מבינה את השבת: יום אחד ולו שלושה ממדים, הנחוויים בזה אחר זה בחוויית תפילות ערבית, שחרית ומנחה. מה שבתרבות החילונית מתפצל לשלושה אגפים – מדע, דת ואידיאולוגיה פוליטית – מתאחד כאן לחוויה תלת־ממדית, חוויית אלוהים שברא את העולם, ששכינתו ממלאת את בתינו באור, ואשר עתיד להובילנו אל עולם של חופש, צדק ושלוש.

1. ראו עוד על כך בדרשה לפרשת אמור "מקראי קודש" בספרי שיג ושיח: קריאות חדשות בפרשת השבוע, כרך ב, מאנגלית: צור ארליך, ירושלים: מגיד, 2018, עמ' 92-96.
2. ראו עוד בדרשה לפרשת קדושים "מלך, נביא וכוהן" בספרי שיג ושיח, כרך ב, עמ' 79-82.
3. רשב"ץ, רבי שמעון בן צמח דוראן (1366-1441), טען שאפשר להעמיד את כל י"ג העיקרים של הרמב"ם על שלושה עניינים אלה. ראו מנחם קלנר, תורת העיקרים בפילוסופיה היהודית בימי הביניים, ירושלים: ספריית אלינר, תשנ"א. בעת החדשה, רעיון זה מזוהה בעיקר עם פרנץ רוזנצווייג.
4. הכוזרי, ב, נ.
5. לביטוי "גוי אחד בארץ", המופיע במקרא שלוש פעמים, יש שני מובנים: עם ייחודי על פני האדמה (שמואל ב' ז, כג; דברי הימים א' יז, כא); ועם שהתאחד לאחר שהיה מפוצל (יחזקאל לז, כב). כאן, בתפילה, נושא הביטוי את שני המובנים גם יחד.